Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Ağustos 2018
Yıl 11, Sayı XXXV, ss. 314-343.

Journal of History School (JOHS)
Agust 2018
Year 11, Issue XXXV, pp. 314-343.

DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh1346

Geliş Tarihi: 03.08.2018 Kabul Tarihi: 31.08.2018

BİZANS TARİHİ KAYNAKLARINA GÖRE VI. –X. YÜZYILLARDA İSTANBUL'DA GÖRÜLEN VEBA SALGINLARI

Mevlüt AKDERE[1]

Özet

İstanbul, bilinen tarihi boyunca deprem, yangın, kıtlık-kuraklık ve salgın hastalıklar gibi pek çok doğal afete maruz kalmış kadim bir şehirdir. İstanbul'un maruz kaldığı bu felaketlerden biri de yaşanmış olan veba salgınlarıdır. İstanbul'da görülen veba salgınları özellikle Bizans döneminde fazlasıyla etkili olup, binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Bizanslı tarihçiler kroniklerinde değişik zamanlarda İstanbul'da görülen bu veba salgınlarıyla ilgili önemli kayıtlar düşmüşlerdir. Kronikler, veba salgınlarının ilk olarak nerelerde ortaya çıktığı, İstanbul'a hangi yollardan ve nasıl geldiği, salgının yayılması, başkent ve civarının bu salgınlardan nasıl etkilendiği, kaç kişinin öldüğü ve ne kadar sürdüğü gibi konularda önemli bilgiler vermektedir. Bu çalışmamızda, Bizans kroniklerinin aktardığı bu bilgiler ışığında VI. yüzyıldan X. yüzyıla kadar olan zaman aralığında İstanbul ve çevresinde etkili olmuş olan veba salgınları ve Bizans Devleti'nin bu veba salgınlarının neden olduğu yıkımla mücadelesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veba, İstanbul, Justinian Vebası, Bizans kronikleri, Bizans Devleti.

[1] Dr. Mevlüt AKDERE

Bizans Tarihi Kaynaklarına Göre VI. –X. Yüzyıllarda
İstanbul'da Görülen Veba Salgınları

Outbreaks of Plague in Istanbul According to Byzantine Chronicles (VIth –Xth Centuries)

Abstract

Istanbul is a city that has experienced many natural disasters during its history, such as earthquakes, fire, famine-drought and epidemic diseases. One of these disasters that Istanbul is exposed to is plague epidemics. Plague outbreaks in Istanbul have been particularly effective during the Byzantine period, causing thousands of people to die. In the chronicles of the Byzantine historians, important records about these outbreaks of plague have been dropped in Istanbul at different times. Chronicles provide important information on where the plague epidemics first came from, what pathways and how they came to Istanbul, how the epidemic spread, how the capital and its vicinity were affected by these epidemics, how many died and how long it lasted. In this work, the information transmitted by the Byzantine chronicles shows that in the light of VI. From the century to the Xth century, plague outbreaks in Istanbul and its environs, and the struggle for destruction of the Byzantine state caused by these plague epidemics have been dealt with.

Keywords: Plague, Justinianic Plague , İstanbul, Byzantine Sources, Byzantine State.

İnsanlık tarihinin bilinen en eski ve en tehlikeli zoonoz[2] hastalıklarından olarak kabul edilen veba, toplumları derinden etkilemiş ölümcül bir patojendir. Çoğunlukla kemirgenlerin taşıdığı haşerelerden bulaşan bu hastalık batıda "*kara ölüm, petse, pestis*", biz de ise "*kıran, tâun, veba*" adlarıyla anılmaktadır. 1894 yılında Fransız bilim insanı Alexandre Yersin tarafından bulunan "Yersinia Pestis" adı verilen basilin yol açtığı veba, pandemi (büyük salgın) şeklinde görülen tarihin en korkulan hastalığıdır[3]. Bilim insanları ortaya çıkışı ve yayılmasıyla ilgili olarak vebayı üç gruba ayırmaktadırlar. İlki doğada kendiliğinden ortaya çıkan ve kaynak olarak kemirgenlerin neden olduğu, vahşi hayvanlardan insanlara bulaşan (vahşi veba) türüdür. Veba septisemisi diye de bilinir ve mikrop direk kana bulaşıp bütün vücudu zehirler. İkincisi ise Bubon veya lenf bezi vebası (hıyarcıklı veba) diye de bilinen ve en fazla rastlanan veba türüdür. Kuluçka süresi 2-8 gün arasında olup bu hastalığa yakalanan insanlarda şiddetli bir baş ağrısı, lenf bezlerinde ağrılı bir şişlik olur ve hasta çok kısa bir zamanda hayatını kaybeder. Bizans döneminde görülen veba salgınlarının pek çoğu bubon-hıyarcıklı vebadır.Üçüncü türü ise insanların bir birleriyle teması sonucu ortaya çıkan akciğer ya da veba Pnömonisi'dir. Akciğerlere yerleşen veba mikrobu hastanın sağlıklı solunum yapmasına engel olup, kanlı balgam, aşırı öksürük şeklinde kendini gösterir ve hızlı bir ölüm getirir[4].

[2]Zoonoz hastalıklar insanlar ve hayvanların birbirine bulaştırabildikleri ve her iki gruba dâhil bireylerde ortak olarak şekillenen hastalıklardır. Dünya Sağlık örgütü; zoonoz hastalıkları, doğal koşullarda insanların ve hayvanların birbirlerine bulaştırdığı hastalık olarak tanımlamaktadır.

[3] Selçuk Kılıç, "Biyolojik Silah Olarak Bakteriler: Kategori A Ajanlar", **Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi**, 2006, 63 (1), s. 31; Nükhet Varlık, "Tâun", **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** (40) 2011, s. 175-177.

[4] Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", **Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi,** 15(26), 1991:28-29; A. Ayhan, "Dünya'da ve Türkiye'de Veba Salgınları", **Tıp Tarihi Araştırmaları,** 16, 2009, s. 145-146; G. Akbaba, "Bir Salgının Öyküsü: Veba", **Bilim ve Teknik**, 377, 1999, s. 99-100; Selçuk Kılıç, **a.g.m.,** s. 31-32.

Bizans Tarihi Kaynaklarına Göre VI. –X. Yüzyıllarda
İstanbul'da Görülen Veba Salgınları

Geniş bir coğrafyada hüküm süren Bizans Devleti neredeyse tarihinin her döneminde veba salgınlarının neden olduğu toplu ölümlerden, sosyal ve iktisadi hayatta neden olduğu tahribatlardan fazlasıyla etkilenmiştir. İstanbul sahip olduğu coğrafi konumuyla, Roma İmparatorluğunun yeni başkenti olduğu andan itibaren farklı kültürlerin buluştuğu, kaynaştığı bir şehir haline gelmiştir. Önemli ticaret rotalarının kavşağında yer alan kent, zaman zaman bu durumun beraberinde getirdiği olumsuzluklardan da etkilenmiştir. Özellikle Mısır ve civar bölgelerle yapılan ticaret İstanbul'a sadece ticari değeri yüksek malları getirmekle kalmayıp, aynı zamanda veba gibi salgın hastalıkların İstanbul'a kadar ulaşmasına vesile olmuştur. Ticaret güzergâhları boyunca ilerleyen veba çok kısa sürede tüm limanlara ve nüfusun yoğun olduğu büyük şehirlerde hızla yayılmıştır. Bu bağlamda İstanbul gibi kıyı yerleşimleri salgınlardan iç bölgelere nazaran daha fazla etkilenmişlerdir. Ticaret gemileriyle başkente ulaşan veba çok kısa sürede bütün şehre ve civarına yayılarak çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur.

Bizans döneminde "İstanbul" ve "Veba" denince kuşkusuz akla gelen ilk ve en önemli salgın 542 yılında imparator I. Justinianus (527-565) döneminde yaşanmış olan büyük salgındır. I. Justinianus idaresinde Bizans'ın, geçmişte kaybedilen toprakların geri kazanımı için büyük bir askeri mücadele yürüttüğü bir dönemde yaşanan veba salgınının, imparatorluk genelinde olduğu gibi özellikle Anadolu ve İstanbul'da yıkıcı etkileri olmuş ve bu yaşanan felaketin izleri kısa sürede silinmemiştir[5]. Tarihe "Justinian Vebası[6]" olarak geçen bu salgın dünya tarihinin gördüğü 3 büyük veba pandemisinden birisi olarak kabul

[5] Withington, J.A, **A Disastrous History of the World: Chronicles of War, Eartquakes, Plague and Flood,**Piatkus, Great Britain 2008, s. 107; Averil Cameron, **The Mediterranean World in Late Antiquity, AD 395–600**, London and New York, Routledge, 1993, s. 104-117.

[6] Allen Pauline, "The Justinianic Plague", **Byzantion**, (49) 1979, s.5.

görmektedir[7]. Bu büyük salgın çok geniş bir coğrafyaya yayılarak etkili olmuştur. Etkilenen yerlerin başında Kuzey Afrika, Avrupa, Orta ve Güney Asya'da nüfusun yaklaşık %50 ya da %60'ının yaşamını kaybettiği iddia edilmektedir[8]. Ayrıca VI. yüzyılda görülen bu büyük salgın Ortadoğu ve Avrupa'yı etkilemiş ilk büyük salgın olması bakımından da önemlidir[9]. Söz konusu dönemin en önemli tanığı olan tarihçi Prokopius, *Savaşlar* adlı eserinde, Bizans ordularının doğuda ve batıda süren savaşlarını anlatırken, "*Bu olaylar devam ederken insanoğlunu neredeyse yok olmanın eşiğine getiren büyük bir veba salgını yaşandı*"[10] diyerek uzun yıllar boyunca Bizans'ı etkileyecek olan veba salgınından bahsetmektedir. Prokopius'un kayıtlarına göre bu salgın ilk olarak Mısır'ın kuzey doğusundaki Dimyat şehrinin doğusunda yer alan antik liman şehri Pelusium'da yaşayan Mısırlılar arasında ortaya çıkmış ve buradan İskenderiye ve diğer şehirlere yayılmıştır[11]. Vebanın İskenderiye limanından neredeyse tüm dünyaya yayıldığını ifade eden Procopius, salgının her zaman kıyılarda başladığını ve daha sonra iç kesimlere doğru ilerlediğini

[7] XIV. yüzyıl ortalarında Avrupa'da görülen büyük veba salgını (Kara ölüm) ve XIX. yüzyılda Bombay'da görülen veba salgınıyla birlikte Justinianus zamanında görülen bu salgın tarihte görülen 3 büyük salgından biri olarak kabul görmektedir bk., M.W. Dols, "Plague in Early İslamic History", **Journal of the American Oriental Society,** 94 (3),1974, s.371; Ayrıca bk., Cengiz Aybirdi, "Ortaçağın Büyük Veba Salgını", **Bilim ve Teknik Tubitak Yayınları**, 263, 1989, s. 43-44; Veba mikrobunun yayılması ve Avrupa'da ve dünyada etkili olması hakkında bk., J. Diamond, **Tüfek, Mikrop ve Çelik,** Çev. Ülker İnce, Tübitak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 265- 276; Dionysios Stathakopoulos, **Famine and Pestilence in the Late Roman and Early Byzantine Empire**, Birminham Byzantine and Ottoman Studies, London - New York, 2016, s.110-113; Nükhet Varlık, **a.g.m.,** s. 176.

[8] Selçuk Kılıç, **a.g.m.,** s. 31.

[9] Lawrance I. Condrad, "Tâun and Wabâ: Conceptions of Plague and Pestilence in Early Islam" **Journal of the Economic and Social History of the Orient,**25 (1982), s. 270.

[10] Procopius, **De Bellis**, ed. G. Dindorfii, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 1833, 2.22.1; Ayrıca Bk., **Chronicon Paschale,** nşr. L. Dindorf, Corpus Sciptorum Historiae Byzantninae, 1832, 619.11-12 "Büyük Ölüm"; Michael-Mary Whitby, **Chronicon Paschale 284-628 AD,** Liverpool Üniversity Press, 1989, s. 111.

[11] Procopius, **a.g.e.**, 2.22.26; Michael Whitby, **The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus**, Liverpool 2000, s. 229.

kaydetmektedir[12]. Dönemin bir başka önemli tarihçisi Malalas ise Mısır'da veba salgını başladığı yönünde haberlerin İstanbul'a ulaşması üzerine imparator Justinianus'un *Cubicularius* Narses'i bölgedeki gelişmeler hakkında malumat toplaması için ivedilikle Mısır'a yolladığından bahsetmektedir. İmparator Justinianus belki önlem almak istemiş olsa da hububat yüklü gemilerdeki kemirgenlerin taşıdığı pireler vasıtasıyla taşınan veba mikrobunun başkente yayılmasına engel olamamıştır[13]. İmparatorluk genelinde etkili olan ve pek çok insanın ölümüne neden olan veba salgını sadece ortaya çıktığı bölgeleri etkilememiş, aynı zamanda Gazze üzerinden Filistin, Suriye, Likya sahilleri boyunca Myra (Demre) ve Galatia'ya (İç Anadolu) kadar uzandığı gibi 542 yılının sonbaharında Azerbaycan ve İran'a yayılmıştır[14].

İstanbul'un iaşesi büyük oranda Mısır'dan deniz yoluyla getirilen hububatla sağlanmaktaydı[15]. Hububat dolu gemiler aynı zamanda veba mikrobunu insanlara bulaştıracak olan pireleri taşıyan fareleri de kolaylıkla

[12] Procopius, **a.g.e,** 2.22.26. Bizans kroniklerinin bu salgınla ile ilgili verdiği pek çok bilgiyle doğulu kaynakların verdiği bilgiler benzerlik göstermektedir. Abû'l-Farac: "Vebanın darbesine Mısır hududu üzerindeki Kuş (Habeşistan) ülkeleri maruz kaldı. Buradan Mısır'a, Mısır'dan İskenderiye'ye sirayet etti ve Libya, Filistin, Fenike, Arabistan ve Afrika'ya yayıldı. Sonra Galatia, Kapadokya, Ermenistan ve Antalya'ya ilerleyip azar azar İran ülkelerine geçti ve şark ve şimaldeki milletleri sardı" demektedir. Bkz., Gregory Abû'l-Farac, **Abûl-Farac Tarihi, I**. Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, 1999, s.153; Scott ve Duncan, **Biology of Plagues: Evidence from Historical Populations,** Cambridge University Press, 2001, s. 6-7; **Chronicle of Zuqnin, (Bölüm III ve IV. M. 488-775)**, Çev. Amir Harrak, Canada 1999,s. 94.

[13] Ioannes Malalas, **Chronographia**, ed. L.Dindorfii, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonnae 1831, 481; İngilizce trc. Elizabeth Jeffresy- Michael Jeffreys ve diğeleri, **The Chronicle of John Malalas,** Melbourne, 1986, s. 286.

[14] Peregrine Horden, **Mediterranean Plague in the Age of Justinian: The Cambridge Companion the Age of Justinian**, ed. Michael Maas, Cambridge, 2006, s.135; Peter Sarris, **Economy and Society in the Age of Justinian,** Cambridge University Press, New York 2006, s.218; **The Chronicle of Zuqnin,** s.99; Lester K. Little, **Plague and the End of Antiquity The Pandemic of 541–750,** Cambridge Press, 2006, s.101.

[15] Peter Sarris, **a.g.e.,** s. 10-11.

başkent limanlarına kadar taşımıştır[16]. VI. yüzyılda Mısır'da ortaya çıkan ve kısa sürede Anadolu kıyılarına ve başkente ulaşan veba salgını hakkında bilgiler vermeye devam eden Prokopius,*"Bu salgın yaşanırken ben burada, İstanbul'daydım"* diyerek, veba salgınının şehir ve nüfus üzerindeki etkilerine bizzat şahit olduğunu söyler[17]. Yazara göre salgın 4 ay kadar İstanbul ve çevresinde etkili olmuştur. İlk başlarda günde 5.000 kişi hayatını kaybederken ilerleyen zamanlarda bu rakam günde 10.000'lere kadar çıkmıştır. Justinian vebasında çağdaş bir kaynağın ifadesiyle sadece İstanbul'da 244.000 kişi hayatını kaybetmiştir[18]. Doğulu bir başka kaynağın verdiği bilgi ise daha vahim olup sadece İstanbul'da 300.000 kişinin hayatını kaybettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır[19].

Bu salgının başkent nüfusu üzerindeki etkisi çok yıkıcı olmuş ve binlerce insan yaşamını yitirmiş, sağ kalanlar için ise hayat çok daha zor bir hale gelmiş ve başkent ahalisi evlerinden bile çıkamamıştır. Veba yüzünden sokaklarda neredeyse insan görmenin bile mümkün olmadığına değinen yazar, aynı zamanda ticaretin durduğunu, insanların alışveriş yapamadıklarını, tüm işyerlerinin kapandığını, tüccarların iş bıraktığını ve zanaatkârların işyerlerini terk ettiğini belirtmektedir. Tüm bu olumsuz şartlarla birlikte büyük bir kıtlık da yaşanır. Veba yüzünden doğudan gelen malların başkente girişi engellenince başkentin beslenmesindeki en önemli gıda maddesi tahıl temininde büyük

[16] Michael Mccorcmick, "Rats, Communications, and Plague: Toward an Ecological History", **Journal of Interdisciplinary History**, 34/1 , 2003, s. 1-3.

[17] Procopius, **a.g.e.,** 2.22.9.3

[18] M. Mass, **John Lydus and the Roman Past,**New York 1992. s. 20.

[19] Vebanın ilk olarak fakirler arasında başladığı, daha sonra tüccarlar ve zaman geçtikçe saray ahalisini nasıl etkilediğine dair Süryani Mihail'in de önemli kayıtları vardır. Her ne kadar kaynaklarda verilen bu rakamlara şüpheyle yaklaşılması gerekse de bir husus nettir. Bu dönem yaşanan veba salgını neticesinde İstanbul'da çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. Süryani Mihail ilk gün 5.000, ikinci gün 10.000, üçüncü gün 15.000, dördüncü gün 18.000 ve toplamda 300.000 kişinin yaşamını yitirdiğini kaydetmiştir, bkz. Patriarch of the Syrians, **The Chronicle of Michael the Great,** Çev. Robert Bedrosian, N.J. 2013, s. 242; **The Chronicle of Zuqnin, (Bölüm III ve IV. M. 488-775)**, Çev. Amir Harrak, Canada 1999, s.104; Ayrıca bkz., Agapios de Hierapolis, **Kitab al-'Unvan,** Fr. trc., Alexandre Vasiliev, Paris 1909, s. 432.

sıkıntılar yaşanır. Prokopius'un İstanbul nüfusunun durumu için yaptığı tasvir Anadolu'nun diğer şehirlerinde de farklı değildir[20]. Özellikle kıyı şeridi; Akdeniz sahilleri, Ege sahili ve Galatia'da (İç Anadolu) da durum neredeyse aynıdır[21]. Veba deniz yoluyla kıyı şehirlerine geldiği için özellikle sahil şeridine yakın olan köylerde yaşam olumsuz etkilenmiştir. Bir süre iç bölgelerle sahil şeridindeki şehirlerin ilişkisi kopma noktasına gelmiştir. Vebadan korkan köylüler temel ihtiyaç maddelerini gidermek için bile şehirlere gelememişlerdir[22]. Yine dönemin bir başka tanığı olan Ephesoslu İoannes ise sokakların cesetlerle dolduğunu, mezarlıklarda yer kalmayınca bizzat imparatorun emriyle Galata kıyılarında hendekler açıldığı ve ölülerin gelişi güzel gömüldüklerini, binlerce cesedin yakılmak üzere kıyılara istiflendiğini ve çoğunun denize atıldığını ayrıca imparator Justinianus'un da vebaya yakalandığını ama kurtulduğunu kaydetmektedir[23].

Prokopius, bu salgının aralıklarla da olsa, özellikle yaz ve kış mevsimlerinde zaman zaman görülmeye devam ettiğinden bahsetmektedir[24]. Nitekim 542 yılında yaşanan veba salgınının sadece başkent ve kıyı kesimlerinde etkili olmadığı, zaman zaman iç bölgelerde de görülmeye devam ettiği hususunda kaynaklar müttefiktir. Bu noktada Prokopius, vebanın neden olduğu

[20] Anadolu'nun önemli yerleşim yerlerinde şehir hayatının sekteye uğraması ve üretimin durma noktasına gelmesinde Sasani-Müslüman istilalarının yanı sıra, yaşanmış olan bu veba salgınının etkileri de büyük olmuştur. John Haldon, **A Social History of Byzantium,** Blackwell Publishing, 2009, s. 185 vd.

[21] Procopius, **a.g.e.,** 23.17.2- 2.23.19.

[22] Clive Foss, "The Lycian Coast in the Byzantine Age", **Dumbarton Oaks Papers**, 48, 1994, s. 23.

[23] L.M. Whitby, "The Great Chronographer and Theophanes", **BMGS,**VII, 1982-83, mad.10.

[24] Procopius, **a.g.e.,**23.21;VI. yüzyılda yaşanan bu büyük veba salgınının hem kırsal alanda hem de kent yaşamında büyük etkisi olmuştur. Bu büyük salgın o kadar etkili olmuştur ki tahminlere göre sadece Konstantinopolis nüfusunun yarısı, 244.000 insan, ölmüştür. Maas, **John Lydus and the Roman Past**, New York, 1992, s. 23-24.

tahribat hakkında İstanbul merkezli daha detaylı bilgiler verirken, Malalas[25] Demre, Antakya, Denizli ve Ege sahili boyunca vebanın neden olduğu yıkımlar ve devletin aldığı tedbirler hakkında daha detaylı bilgiler aktarmaktadır[26]. Buna göre İmparator I. Justinianus, sayılan şehirlerde vebadan kurtulanlar için yardım elini uzatmış ve insanların ihtiyaçlarının giderilmesi için memurlar tayin etmiştir. Bilhassa vebanın neden olduğu yıkımdan ve etkilerinden devletin kısa zamanda kurtulması kolay olmamıştır. Bizans kaynakları her ne kadar veba yüzünden yaşamını yitiren insanlar hakkında bilgiler verse de Agapius el-Menbicî, bu salgın esnasında çok sayıda öküzün öldüğünü, sabanlara at ve eşeklerin sürülmek zorunda kalındığını da rivayet ederek vebanın hayvanlar arasında da ne kadar büyük bir can kaybına sebep olduğuna dikkat çeker[27]. Bu büyük salgın aynı zamanda ekonomik hayatta da büyük bir yıkıma neden olmuştur. Prokopius, "*Veba salgını bilinen bütün dünyayı ve özellikle Bizans İmparatorluğu'nu silip süpürüp tarımda çalışan topluluğun büyük bir bölümünü alıp götürünce ve ardında bomboş bir iz bıraktı*[28].." diye kayıt düşmüştür.

Justinian vebasından yaklaşık 13 yıl sonra 555 yılının Aralık ayında imparatorluğun pek çok şehrinde yine bir veba salgını görüldüğünü aktaran Theophanes bu salgında özellikle çok sayıda çocuğun yaşamını yitirdiğini kaydetmiştir. Pek çok şehrin salgından etkilendiğine değinen yazar buraların nereler olduğu ya da İstanbul'da da görülüp görülmediği hakkında detay vermez. Fakat mayıs ayında başkentte büyük bir ekmek kıtlığı yaşandığı, hatta hipodromda yapılan bir yarış esnasında halkın Sasani elçilerinin önünde bir lokma ekmek için imparatora haykırışları hakkında bilgiler verir. İstanbul

[25] Malalas, **a.g.e.,** 443.16- 444.4, s.291.

[26] VI. yüzyılın başından itibaren özellikle Antakya, Tarsus, Edessa ve Nisibis gibi şehirlerde farklı zamanlarda çok sayıda veba salgını görülmüştür. Bu salgınlar sonucu çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. 494-506 yılları arasında olan bu salgınlar ve neden olduğu ölümler hakkında ayrıca bk., **Chronicle of Pseudo Joshua the Stylite**, s.1, 4, 5, 44.

[27] Agapios de Hierapolis, **a.g.e.,** s. 432.

[28] Prokopius, **Gizli Tarih,** çev. Orhan Duru, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2001, s. 136.

şehrinin kuruluş törenlerinin yapıldığı ve anladığımız kadarıyla sadece Sasani değil başka yabancı elçilerinde hazır bulunduğu bu törende halkın bu protestosuna imparator çok sinirlenmiş ve vali Musonius'u derhal bu protestocuları bulup cezalandırması için görevlendirmiştir. Theophanes, ayrıca İstanbul'da özellikle arpa ve buğday kıtlığının sürdüğüne dikkat çekmektedir[29]. Dolayısıyla yazar her ne kadar 555 yılındaki bu salgının İstanbul'da etkili olup olmadığını belirtmemiş olsa da 5 ay sonra tahıl kıtlığının yaşanmış olması bu salgınların dolaylı olarak İstanbul'u etkilediğine işaret eder.

İstanbul'da etkili olup binlerce insanın ölümüne neden olan bir diğer veba salgını ise 558 yılı baharında görülmüştür[30]. Bu salgınla ilgili olarak ise dönemin bir başka tanığı olan Agathias şöyle demektedir:

> *"O yıl bahar başlarında İstanbul'da ikinci bir veba salgını yayıldı ve çok sayıda insanı yok etti. İmparator Justinianus'un hükümdarlığının 15. yılında başlayan veba, bizim taraftan (İstanbul'dan) başka yerlere de sıçramıştı. Veba, bu felaketi yaşayıp sağ kalanlara nefes alacak kadar vakit tanıdıktan sonra, sanki çok erken gidip de pişman olmuş gibi yeniden İstanbul'a döndü. İnsanlar sürüler halinde ölüyordu. Hastalığa karşı direnenler ancak 5 gün dayanabiliyorlardı. Hastalığın belirtisi birinci salgından farklı değildi; kasıklarda şişme ve öldürünceye kadar hastayı bırakmayan yüksek ateş! Fakat bazıları hiç sancı ve ateş olmadığı halde hiç bir*

[29] Theophanes,nşr. I. Classeni-I.Bekker, **Theophanis Chronographia,** Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, I,II, Bonnae 1839-41, 1.230.15; İngilizce trc. Cyril Mango-Roger Scott, **The Chronicle of Theophanes Confessor,** Clarendon Press, Oxford, 1997, s.337; Ioannes Malalas, **a.g.e.,** 488, s. 295.

[30] Veba salgını bu dönem sadece İstanbul'da görülmeyip aynı zamanda doğu ve batı bölgelerinde etkili olmuştur. İstanbul dışındaki bölgeler için ayrıca Bk., Lester K. Little, **a.g.e.,** s. 102; James Allan Evans, **The Emperor Justinian and the Byzantine Empire,** Greenwood Press, London 2005, s. 35.

belirti yokken ev işlerini yaparken ya da sokakta yürürken aniden düşüp ölüyorlardı. Her yaştan insan bu illetin kurbanı oluyordu".[31]

Theophanes ise İstanbul'da bu salgının şubatta başlayıp Temmuz'a kadar 6 ay boyunca etkili olduğunu kaydetmektedir. Yazara göre bu salgın özellikle gençler arasında daha etkili olmuş ve çok sayıda insan yaşamını kaybetmiştir[32].

VI. yüzyıl Bizans için pek çok felaketin peş peşe yaşandığın bir dönem olmuştur. Theophanes 560 yılının Aralık ayında İstanbul'un önemli limanlarından olan Julian limanında büyük bir yangın çıktığını ve pek çok evin ve kilisenin kül olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu dönemde Anazarbos (Adana), Kilikya ve Antakya'da büyük bir veba salgınının yaşandığını aktaran yazar bu salgının İstanbul ve civarına uzanan herhangi bir etkisinin olup olmadığı hakkında bilgi vermemiştir[33].

Bizans kroniklerinde aynı zamanda veba illetinin insanlar üzerinde ne derece büyük bir korku yarattığına dair önemli bilgilere rastlamak mümkündür. Veba korkusu din, dil, ırk ya da sosyal statü tanımaksızın o dönem yaşayan tüm insanlar üzerinde çok derin izler ve korkularla belleklere kazınmıştır. İnsanlar vebadan korunmak için akla hayale sığmayacak yöntemler denemişlerdir. Theophanes, İmparator Mavrikos (582-602) döneminde Sassani Hükümdarı Hüsrev'in İstanbul'a gönderdiği 6.000 savaş esiri Türk hakkında çok ilginç bir bilgi aktarmıştır. Yazar, İstanbul'a gönderilmiş olan bu Türk esirlerin alınlarında siyah mürekkeple işlenmiş haç dövmeleri bulunduğunu kaydeder. İmparator Mavrikos esirlere alınlarına neden haç dövmeleri yaptırdıklarını sorunca esirler, yıllar önce kendi memleketlerinde veba salgını çıktığını ve aralarında yaşayan Hıristiyanların bu şekilde alınlarına haç dövmeleri yaptırdıkları ve bu sayede

[31] Agathias, **Histoium**, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, Bonnae 1828, 175.28-176-13; İng. Trc. Joseph D. Frendo, **Agathias The Histories**, Berlin-New York, 1975, s. 145. Ayrıca bkz., Ioannes Malalas, **a.g.e.,** 489, s. 296.

[32] Theophanes, **a.g.e.,** 1.232.13-16, s. 340.

[33] Yazarın veba salgını olduğun söylediği bu bölgeleri aynı zamanda depremde vurmuştur. Bk. Theophanes, **a.g.e.,** 1.235.7-11, s. 345.

vebadan kurtulduklarını ifade etmişlerdir. Bu sebeple Türkler de vebadan korunmak için Hıristiyanların yaptığı gibi alınlarına haç dövmeleri yaptırmışlardır[34]. Bu bilgi esasında 542 de ki Justinian vebasının sadece ortaya çıktığı yerlerde değil Kafkaslar ve doğuda da ne kadar etkili olduğunun delilidir. Theophanes'in Türk esirlerinin alınlarındaki haç dövmesi hakkında aktardığı bu ilginç bilgiyi aynı şekilde Theophlactus Simocatta da teyit etmektedir[35].

İstanbul'da görülen veba salgınları VI. yüzyıldan sonra da aralıklarla devam etmiştir. Özellikle VII. yüzyılda Suriye civarında çok fazla veba salgını görülmüştür. Bizans kronikleri çoğu olayda olduğu gibi salgın hastalıklar konusunda da İstanbul merkezli bilgiler verdikleri için Suriye ya da diğer bölgelerde olan veba salgınlarıyla ilgili çok fazla bilgi vermemişledir. Bizans kroniklerinin bahsetmediği ama el-Menbicî'nin rivayetine göre İmparator Mavrikios'un saltanatının dördüncü yılı olan 586 yılında İstanbul'da büyük bir veba salgını yaşanmış ve 400.000 kişinin bu salgından etkilendiği ifade edilmiştir[36].

542'deki büyük salgından sonra aradan geçen 60-70 yıla rağmen VII. yüzyıl başında Bizans'ın içinde bulunduğu durumu tasvir eden kaynaklarda kıtlık ve vebanın neden olduğu yıkımın izlerine rastlamak mümkündür[37]. Peter Charanis, Justinian vebasıyla birlikte aynı zaman da İstanbul ve Anadolu'nun

[34] Theophanes, **a.g.e.,** 1.266.33-1.267.4, s. 389.
[35] Michael ve Mary Whitby, **The History of the Theoplactus Simocatta,** Oxford 1985, s.181-182.
[36] Agapios de Hierapolis, **a.g.e.,** s. 435.
[37] Nikephoros Patriarch of Constantinople, **Breviarium**, ed. C. de Boor, Leipzig, 1880, 15.11-13; İngilizce trc., Nikephoros, **Patriarch of Constantinople Short History**, Çev. Cyril Mango, Dumbarton Oaks Research Library Collection, Washington, 1999, s. 55.

pek çok yerinde azalan nüfus sebebiyle demografik bir krizin yaşanmaya başladığına dikkat çekmektedir[38].

Theophanes'in VII. yüzyıl başlarında bahsettiği ilk salgın ise, 608 yılında yaşanmıştır. Yazar, sadece salgının neden olduğu kıtlığa işaret etmekle yetinmiş, salgının nerelerde etkili olduğu ya da kaç kişinin hayatını kaybettiğini belirtmemiştir[39]. Theophanes'in bu aktarımlarını takip eden uzun bir sure boyunca imparatorluk topraklarında vebanın görüldüğüne dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

İstanbul ve çevresini etkileyen bir diğer veba salgını ise II. Justinianus'un, (685-695/705-711) Hellas Thema'sı Strategos'u Leontius (695-698) tarafından tahttan indirilmesinden sonra görülmüştür. Theophanes, 698 yılında yaklaşık 4 ay süren bubonik (hıyarcıklı) vebanın neticesinde başkentte çok sayıda insanın yaşamını yitirdiğinden bahsetmektedir[40]. Bahsi geçen salgından iki yıl sonra Theophanes imparatorluk topraklarında yeni bir salgından daha bahsetmiş olmasına karşın, bu olayın nerede yalandığı ve kaç kişinin yaşamını yitirdiği hakkında herhangi bir bilgi aktarmamıştır[41].

Bir diğer veba salgını ise Mesleme idaresindeki İslâm ordularının 725 yılında Kapadokya ve Kayseri'ye seferler düzenlediği bir dönemde Suriye civarında görülmüştür. Bu veba salgının da Anadolu içlerine ve ya İstanbul'a uzanan etkilerinin olup olmadığı hakkında kayıt yoktur[42].

Bu tarihlerden sonra İstanbul'da yaklaşık 40-45 yıl bir veba salgını görülmemiştir. Sadece Theophanes, Arapların İstanbul kuşatmaları esnasında

[38] Peter Charanis, "Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor", **Dumbarton Oaks Papers,** 29, 1975, s. 3 vd.
[39] Theophanes, **a.g.e.,** 1.296, s.424.
[40] Theophanes, **a.g.e.,** 1:370.25-27, s. 517; Ayrıca krş,**The Chronicle of Zuqnin,** s.148.
[41] Theophanes, **a.g.e.,** 1.371.23, s. 518.
[42] Theophanes, **a.g.e.,** 1.404.13-14, s. 559 ; Halîfe b. Hayyât'ın nakline göre ise bu salgında insanların yanı sıra çok sayıda küçük baş hayvan da telef olmuştur. Bk., Halîfe b. Hayyât, **History on the Umayyad Dynasty (660-750)**, Çev. Carl Wurtzel, Liverpool University, England, 2015, s. 218; Al Tabarî, The **History of Al Tabarî, XXV**, Çev. Khalid Yahya Blankinship, Suny Series in Near Eastern Studies, New York, 1989, s. 25.

Müslüman askerler arasında yayılan bir salgın hastalıktan bahseder ama bu salgının veba mı ya da başka bir salgın hastalık mı olduğu ya da bölgede yaşayanlara bir etkisinin olup olmadığı hakkında detaylı malumat vermez[43].

Suriye'de 732 yılında yine bir veba salgını yaşandığını kaydeden Theophanes, pek çok insanın öldüğünü kaydeder ama Anadolu'ya ya da İstanbul'a uzanan herhangi bir etkisinin olup olmadığı hakkında detay vermez[44].

İstanbul ve çevresinde etkili olup binlerce insanın ölümüne neden olan bir diğer büyük veba salgını ise 745 yılında, İmparator V. Konstantinos (741-775) zamanında vuku bulmuştur. Bahsi geçen salgın ilk olarak Sicilya ve Kalabria'da başlayıp hızla yayılarak Monemvasia ve Hellas'a, oradan da bu hat üzerinde bulunan diğer adalara sıçramış, kısa bir sürede başkent ve çevresine kadar ulaşmıştır[45]. Bu dönemde yaşanan veba salgını o kadar etkili olmuştur ki başkent nüfusu ve çevresi bu felaketten çok büyük zarar görmüştür. Nikephoros'un ifadesiyle *"Veba salgınının nihayetinde şehir hemen hemen metruk bir hal almıştır."*[46]Dönemin önemli kronikleri[47] V. Konstantinos zamanında yaşanan bu salgının İstanbul nüfusu üzerindeki yıkımını tüm ayrıntılarıyla şöyle aktarmışlardır:

> *"Şimdi büyük ve ölümcül bir hastalık imparatorluk şehrine ve etraf topraklara musallat oldu. Bu yıkıcı hastalık her nereye yayıldıysa tüm beşeri tüketip bütünüyle yok etti. Yalnızca bu alanlardan mümkün olduğu kadar uzağa kaçabilenler -tabi ki Tanrının izniyle-*

[43] "Kıtlık ve Açlık Arapları zor duruma düşürmüştü. Ölen eşek, at ve deve gibi hayvanlarını yemek zorunda kalmışlardı. Aynı zamanda Araplar arasında yayılan salgın hastalıklar pek çoğunun ölümüne neden olmuştu.." bk., Theophanes, **a.g.e.,** 1: 397.23-26, s. 546.
[44] Theophanes, **a.g.e.,** 1.410.19, s. 569.
[45] Theophanes, **a.g.e.,** 1: 422, s. 585.
[46] Nikephoros, **a.g.e.,** 64.10, s.141.
[47] Nikephoros, **a.g.e.,** 62.24-64.9, s. 139-141; Theophanes, **a.g.e.,** 1: 423.5 – 29, s. 585-586; Ayrıca krş. **The Great Chronographer**, mad.12.

kurtulabildiler. Salgın hastalık özellikle Bizans'ta (İstanbul) çok şiddetliydi. Birden korkunç alametler ortaya çıktı. Haç işaretleri insanların giysilerinde, kutsal kumaşlarda, kapıların ve kapı sövelerinin üzerinde görülmeye başladı ve bu olaylar sanki onlar ani bir yıkımın önceden habercisiymiş gibi büyük bir korku ve dehşet yarattı. Dehşetle akıllarını kaçıran ve sanılara tutulan insanlar yolda bazı gudubet yabancıların kendilerine eşlik ettiği hayalini görüyor ve onlarla sanki [önceden] tanışıyorlarmış gibi selamlaşıyor ve sonra da başkalarına yolda [bu kişilerle] neler konuştuklarını anlatıyorlardı. Bazıları da garip bir şekilde kılıçlarıyla birbirine vuran kimi insanların hayalini gördüklerini söylüyorlardı. Ve gerçekten de böyle şeyler oldu. Çok sayıdaki defin işlemini gerçekleştirmek için öyle çok az sayıda insan kaldı ki; hayatta kalanların cenaze törenlerini yapıp cesetleri defnetmeleri mümkün olmayınca bir alet icat ettiler. Şöyle ki; koşum takılmış yük hayvanlarının üzerine kalaslar seriyorlar ve bu yapıyı iyicene genişlettikten sonra bunun üzerine cesetleri adaba uygun olmayan ve gelişigüzel bir şekilde tepeleme yığıyorlardı. Ve yük hayvanları yetmediğinde, ölü yığınlarını taşımak için elle taşınan yük arabalarını kullanıyorlardı. Kabirler bütünüyle dolduğundan boş sarnıçlar ölülerin bedenleri ile dolduruldu. Ayrıca çok sayıdaki cesedi gömme amacına hizmet etmesi için tarlalar sürüldü, bağ ve bahçeler kazıldı. Sonuç olarak evlerin birçoğu tamamıyla kapatıldı. Bu kıran bir yıl kadar sürdü ve bu zamandan sonra nasıl başlangıçta hızla yayıldıysa şimdi de aynı şekilde tedrici bir biçimde azalarak ekseriyetle son buldu…"

Bu salgın sonucunda çok sayıda insan yaşamını yitirmiş, İstanbul mezarlıklarında yer kalmayınca boş sarnıçlar, tarlalar, bahçeler cesetlerle doldurulmuştur. Başkentte çok fazla insan hayatını kaybetmiş ve vebanın etkileri

uzun süre kendisini hissettirmiştir. Veba yüzünden insanlar karamsar, ümitsiz bir hale gelmiştir. İstanbul'u kasıp kavuran bu felaketin sebebi olarak devletin ikonalara karşı yürüttüğü politikalar görülmekteydi. Kronikler özellikle III. Leon ve oğlu V. Konstantinos'un giriştiği "*Tanrı tanımaz ve dinsiz"* politikaları eleştirip, sert bir dille *İkona Kırıcı* imparatorları kınamaktan geri durmamışlardır[48]. Bu veba salgınının bir başka dikkat çeken tarafı ise Justinian vebasından sonra İstanbul'un gördüğü en büyük salgın olmasıdır. Bizans döneminde veba denince akıllara hep Justinianus döneminde yaşanmış olan büyük salgın gelir. Her ne kadar 542 yılındaki salgın kadar etkili olmasa da V. Konstantinos döneminde görülen bu salgında da çok fazla insan yaşamını yitirmiştir. Kaynaklar sayı belirtmeseler de mezarlıklarda yer kalmaması ve cesetleri taşıyacak insan bulmanın bile zor olduğu gibi kayıtlar aslında bu salgının ne kadar etkili olduğunu gözler önüne serer. Dönemin kaynakları vebanın şehir nüfusu üzerinde ki tesirini tüm yönleriyle detaylı bir şekilde aktarmıştır. Diğer salgınlar genelde "şurada görüldü, şu kadar sürdü" şeklinde aktarılmışken bu dönem yaşanan bu veba salgınının sosyal hayat üzerinde yarattığı yıkım, insanların ruh hali ve devletin aldığı tedbirler noktasında çok önemli bilgiler aktarılmıştır.

745 yılında yaşanan bu salgının İstanbul üzerinde nasıl bir yıkım bıraktığının bir diğer işareti ise V. Konstantinos'un vebanın izlerini silmek için giriştiği iskân siyasetidir. İstanbul nüfusunu yok eden bu salgının izlerini silmek isteyen imparator V. Konstantinos, 755 yılında gerekli adımları atmış ve imparatorluğun değişik bölgelerinden ve imparatorluğa bağlı adalardan

[48] "Doğru bir şekilde düşünebilenler bu [talihsizliğin], günün tanrı tanımaz ve dinsiz hükümdarından ve kutsal ikonlara İsa'nın kilisesini itibarsızlaştırmak için el uzatmaya cüret eden onun bu kanunsuz tasarılarıyla hem fikir olanlar yüzünden [ortaya çıkan] tanrı gazabından kaynaklandığına hüküm vermişlerdir." Theophanes, **a.g.e.,** 1: 423.29, s. 585; Nikephoros, **a.g.e.,** 64.09, s. 140-141.

toplattığı binlerce insanı başkent ve çevresine iskân ettirmiştir[49]. İstanbul'a bu dönemde iskân edilen insanların tam olarak nerelerden getirilerek iskân edildikleri net değildir. Theophanes'e göre veba salgını 745 yılında yaşanmış ve 755'e gelindiğinde ise nüfus önemli oranda azalmıştır[50]. Bunun üzerine Ege adaları, Yunanistan ve imparatorluğun güneyinden toplanan insanlar aileleriyle birlikte başkente iskân edilmişlerdir[51]. Nikephoros ise İstanbul'a getirilen bu insanların ağırlıklı olarak Bizans egemenliğinin sürdüğü adalardan ve topraklardan getirildiğine dikkat çekmektedir[52]. Bu tarihten itibaren uzunca bir süre İstanbul'da herhangi bir veba salgını görülmemiştir.

Skylitzes'in kayıtlarına göre, 927 yılında bu defa Balkanlarda büyük bir kıtlık yaşanmıştır. Çekirge istilasına uğrayan tarlalarda hasat edilebilecek ürün kalmamıştır. Aynı zamanda veba olup olmadığı anlaşılmasa da bir takım salgın hastalıkların da görüldüğünü anlıyoruz. Bulgarların bu sıkıntılar ve açlık yüzünden telef olduğunu söyleyen yazar bu felaketlerin etkilerinin İstanbul'a kadar uzanıp uzanmadığı hakkında detay vermemiştir. Sadece aynı yıl kış mevsiminin çok sert geçtiğini, 120 gün boyunca her yerin buz tuttuğunu ve pek çok insanın hayatını kaybettiğini ifade etmiştir. Ayrıca imparator Romanos Lakapenos'un (920-944) aldığı tedbirler sayesinde İstanbul'da yaşayanların diğer bölgelerde yaşayanlara nazaran bu felaketi daha kolay atlattıklarını da ifade etmektedir[53].

---

[49] Theophanes, **a.g.e.,** 1:422.29- 423.4, s. 593.

[50] M.755 tarihinde başkente ve çevresi için izlenen bu iskân siyasetinde tehcir edilenlerin tam olarak nerelerden getirildiği konusu tartışmalıdır. Theophanes'in verdiği bilgiye göre veba salgını 745 yılında yaşanmış ve 755'e gelindiğinde ise başkent nüfusunun önemli oranda azalması sonucu Ege adaları, Yunanistan ve imparatorluğun güneyinden toplanan insanlar aileleriyle birlikte başkente iskân edilmişlerdir. Bk., Theophanes, **a.g.e.,** 1:422.29-423.4, s. 593; Peter Charanis, "The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire", **Comparative Studies in Society and History**, 3/2, 1961, s.144.

[51] Alexander Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi c. I,** Çev. Arif Müfit Mansel, Maarif Matbası, Ankara 1943, s. 304.

[52] Nikephoros, **a.g.e.,** 64.10-12, s. 141.

[53] Ioannes Skylitzes, **A Synopsis of Byzantine History 811-1057,** Çev. John Worthles, Cambridge 2010, s. 215-218.

Veba bir kez daha İmparator II. Romanos (959-963) zamanında kendini göstermiştir. Bu defa insanlar değil hayvanlar arasında etkili olmuştur. Skylitzes'in Krabra (κράββα) dediği bu Sığır vebası, pek çok hayvanın telef olmasına neden olmuştur. Bu salgının insanlar arasında da etkili olup olmadığı hakkında malumat yoktur[54].

Sonuç

Bizanslı tarihçiler kroniklerinde VI. yüzyıldan X. yüzyıla kadar İstanbul'da görülen veba salgınlarıyla ilgili önemli bilgiler aktarmışlardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu zaman aralığında direk İstanbul ve çevresinde etkili olan 4 büyük veba salgını yaşanmıştır. Bu salgınların ilki ve kuşkusuz en önemlisi 542 yılında görülen ve yaklaşık 4 ay boyunca etkili olan "Justinian Vebası"dır. Kroniklerin verdiği bilgilere göre şehir nüfusunun neredeyse dörtte biri bu salgında yok olmuştur[55]. Bizans bu salgının etkilerini çok uzun yıllar boyunca hissetmiştir. Bu salgından yaklaşık 16 yıl sonra 558 yılının bahar aylarında veba tekrar İstanbul'a dönmüş ve sayısı net olmamakla birlikte önemli sayıda insanın ölümüne neden olmuştur. İstanbul'da görülen üçüncü büyük veba salgını ise 698'de olup 4 ay kadar sürmüştür. İstanbul'da son büyük veba salgını ise 745 yılında görülmüştür. Bu defa batıdan, Ege adalarından geldiği anlaşılan bu salgın en az 542 yılındaki Justinian Vebası kadar etkili olmuştur. Kronikler bu salgının neden olduğu yıkım hakkında çok ince detaylar verirler.

İstanbul'da görülen bu veba salgınları yüzünden şehirde uzun süre etkili olan kıtlıklar yaşanmıştır. Ticaret yolları boyunca ilerleyen vebanın, limandan limana sirayet ederek İstanbul'a kadar ulaşıyor olması nedeniyle doğudan gelen

[54] Ioannes Skylitzes, **a.g.e**., s.
[55] Withington**, a.g.e.,** s.110.

malların başkente sokulmasına izin verilmemiştir. İnsanların veba korkusuyla yaşadıkları yerleri terk etmeleri özellikle kırsal kesimlerde tarımsal üretimin durmasına neden olmuştur. Ürünler tarlalarda kalmış, mahsulleri ekip dikecek ve toprağı işleyecek insan bulunamaması yüzünden İstanbul halkı bir somun ekmeğe muhtaç hale gelmiştir. Kronikler çoğu zaman yer belirtmeden "bu yıl bir veba salgını yaşandı" diye kayıtlar düşmüş ve devamında da İstanbul'da yaşanmış olan kıtlık ve gıda sıkıntısından bahsetmişlerdir. Bu da gösteriyor ki direk İstanbul'da görülmese de imparatorluğun herhangi bir yerinde görülen veba salgını dolaylı olarak ticareti ve üretimi etkilediği için kalabalık nüfusa sahip olan şehirler ve özellikle İstanbul halkı da bu durumdan fazlasıyla nasibini alıp, etkilenmiştir.

Yaşanan veba salgınları İstanbul nüfusu üzerinde yıkıcı bir etki yaratmış ve şehir nüfusu VI. yüzyıldan VIII. yüzyıl sonlarına kadar büyük bir düşüş eğilimine girmiştir. Başkent nüfusunda yaşanan bu değişim ve düşüşte depremler, kıtlık- kuraklık, iç isyanlar ve savaş hali de etkili olsa da kuşkusuz en büyük pay veba salgınlarınındır. VI. yüzyıl başlarında tahminen 500.000 civarında olan başkent nüfusunun veba salgınları ve savaşlar neticesinde VIII. yüzyıl sonlarına gelindiğinde 30.000- 40.000' e kadar düştüğü tahmin edilmektedir[56]. Veba salgınlarının neden olduğu insan kayıplarından sonra devletin izlediği nüfus politikalarında da dikkat çekici bir değişim yaşanmıştır. Veba, kuralık, deprem ve sel baskınları gibi doğal afetler hakkında bilgiler veren Bizans kaynakları ağırlıklı olarak İstanbul ve çevresini odak noktası yapmışlardır. Kaynaklar muhtelif zamanlarda Anadolu'nun farklı bölgelerinde meydana gelen bu felaketler hakkında kısa kısa bilgiler verilirken, İstanbul'da meydana gelen nüfus kayıpları ve devletin aldığı tedbirler, dışarıdan getirilen nüfusun, nerelerden ve nasıl getirildikleri gibi daha detaylı bilgilere rastlamak mümkündür. Devlet böylelikle VII. yüzyıldan itibaren izlediği iskân

[56] John Haldon, **Bizans Tarih Atlası,** Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 73.

politikalarıyla İstanbul nüfusunu etkileyen bu salgınlara çözüm aramış, nüfusun azalmasına müsaade etmemiştir. Salgın hastalıklar, uzun yıllar devam eden savaş hali ve benzeri zorlukların aşılması ile VII. yüzyıl başından itibaren düşüş eğiliminde olan başkent nüfusu özellikle IX. yüzyıldan itibaren artışa geçerek Komnenoslar döneminde 400.000 civarına yaklaşmıştır. İstanbul'da yaşanan bu nüfus artışında kuşkusuz 745 yılından sonra ciddi bir veba salgının yaşanmamış olmasının etkisi de yadsınamaz[57].

[57] G. Dagron, "The Urban Economy, Seventh-Tewelfh Centuries", **The Economic History of Byzantium DOS**, 39(2), 2002, s. 394-395.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

Agathias,Agathiae Myrinaei Historiarum,nşr. B.G. Niebuhrii, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, Bonnae 1828; İng.trc. Joseph D. Frendo, Agathias The Histories, Berlin-New York 1975.

Agapios de Hierapolis, Kitab al-'Unvan, Fr. trc. Alexandre Vasiliev, Paris 1909.

Al Tabarî, TheHistory of Al Tabarî, XXV, çev. Khalid Yahya Blankinship, Suny Series in Near Eastern Studies, New York, 1989.

Bedrosian, Robert, The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians, N.J. 2013.

Chronicon Paschale, nşr. L. Dindorf, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, Bonnae 1832; İng. trc. Michael-Mary Whitby, Chronicon Paschale 284-628 AD, Liverpool Üniversity Press, 1989.

Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi I-II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999.

Halîfe b. Hayyât, History on the Umayyad Dynasty (660-750), Çev. Carl Wurtzel, Liverpool Üniversitesi, İngiltere 2015.

Ioannes Malalas, Chronographia,ed. L.Dindorfii, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonnae 1831; İng. trc. Elizabeth Jeffreys ve diğerleri, The Chronicle of John Malalas, Melbourne, 1986.

Ioannes Skylitzes, A Synopsis of Byzantine History, 811-1057, Introduction, Text And Notes Translated By John Wortley, Cambridge University Press 2011.

Joshua the Stylite , The Chronicle of Joshua the Stylite, Çev. J. Watt ve F. Trombley, Liverpool 2000.

Mass, Michael, John Lydus and the Roman Past, New York 1992.

Michael ve Mary Whitby, The History of the Theoplactus Simocatta, Oxford 1985.

Nikephoros Patriarch of Constantinople, Breviarium, nşr. C. de Boor, Leipzig, 1880; İng. trc. Cyril Mango, Nikephoros, Patriarch of Constantinople Short History, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 1990.

Prokopius of Caesarea, De Bello,nşr. Dindorfii, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonnae 1833.

Prokopius, Gizli Tarih, çev. Orhan Duru, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2001.

The Chronicle of Joshua the Stylite, Çev. J. Watt ve F. Trombley, Liverpool 2000.

The Chronicle of Zuqnin, (Bölüm III ve IV. M. 488-775), Çev. Amir Harrak, Canada 1999.

Whitby, Michael, The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus,Liverpool, 2000.

Theophanes,Theophanis Chronographia, nşr. I. Classeni-I.Bekker, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, I,II, Bonnae 1839-41; İng. trc. Cyril Mango-Roger Scott, The Chronicle of Theophanes Confessor, Clarendon Press, Oxford, 1997.

Araştırma Eserler

Arık, F. Şamil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 26, (1991), s.27-57.

Aybirdi, Cengiz, "Ortaçağın Büyük Veba Salgını". Bilim ve Teknik Tubitak Yayınları, 1989, 263: ss. 43-45.

Ayhan, A, "Dünyada ve Türkiye'de Veba Salgınları", Tıp Tarihi Araştırmaları,16, 2009, ss. 145-162.

Akbaba, Gülgün, "Bir Salgının Öyküsü: Veba", Bilim ve Teknik, 377, 1999, ss. 98-101.

Cameron, Averil, The Mediterranean World in Late Antiquity, AD 395–600, London and New York, Routledge, 1993.

Charanis, Peter, "The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire", Comparative Studies in Society and History, 3/2, 1961, ss. 140-154.

_____, "Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor", Dumbarton Oaks Papers, 29, 1975, ss. 1-20.

Diamond, Jared, Tüfek, Mikrop ve Çelik, çev. Ülker İnce, Tubitak Yayınları, İstanbul 2010.

Dols., M.W, "Plague in Early Islamic History", Journal of the American Oriental Society, 94 (3) 1974, ss.371-383.

Dagron, Gilbert, "The Urban Economy, Seventh-Tewelfh Centuries", The Economic History of Byzantium , 39(2), 2002, ss. 393-461.

Evans, J.Allan, The Emperor Justinian and the Byzantine Empire, Greenwood Press, London 2005.

Foss, C., "The Lycian Coast in the Byzantine Age", Dumbarton Oaks Papers, 48/1994, ss. 1-52.

Haldon, John, A Social History of Byzantium, Blackwell Publishing 2009.

_____, Bizans Tarih Atlası, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Horden, P,Mediterranean Plague in the Age of Justinian, The Cambridge Companion the Age of Justinian, ed. Michael Maas, Cambridge 2006.

Little, Lester K., Plague and the End of Antiquity The Pandemic of 541–750, Cambridge Press, 2006.

Lawrance I. Condrad, "Tâun and Wabâ: Conceptions of Plague and Pestilence in Early Islam" Journal of the Economic and Social History of the Orient,25 (1982), s. 268–307.

Mccorcmick, Michael, Rats, Communications, and Plague: Toward an Ecological History, Journal of Interdisciplinary History, 34/1 , 2003, s. 1-25.

Pauline, Allen, "The Justinianic Plague", Byzantion, 49/1979, ss.5-20.

Rosen, William, Justinian's Flea: the Great Plague and the End of the Roman Empire, Penguin Books, New York 2007.

Sarris, Peter, Economy and Society in the Age of Justinian, Cambridge University Press, New York 2006.

Stathakopoulos, Dionysios, Famine and Pestilence in the Late Roman and Early Byzantine Empire, Birminham Byzantine and Ottoman Studies, London - New York, 2016.

Scott, S. - C.J. Duncan, Biology of Plagues: Evidence from Historical Populations, Cambridge University Press, 2001.

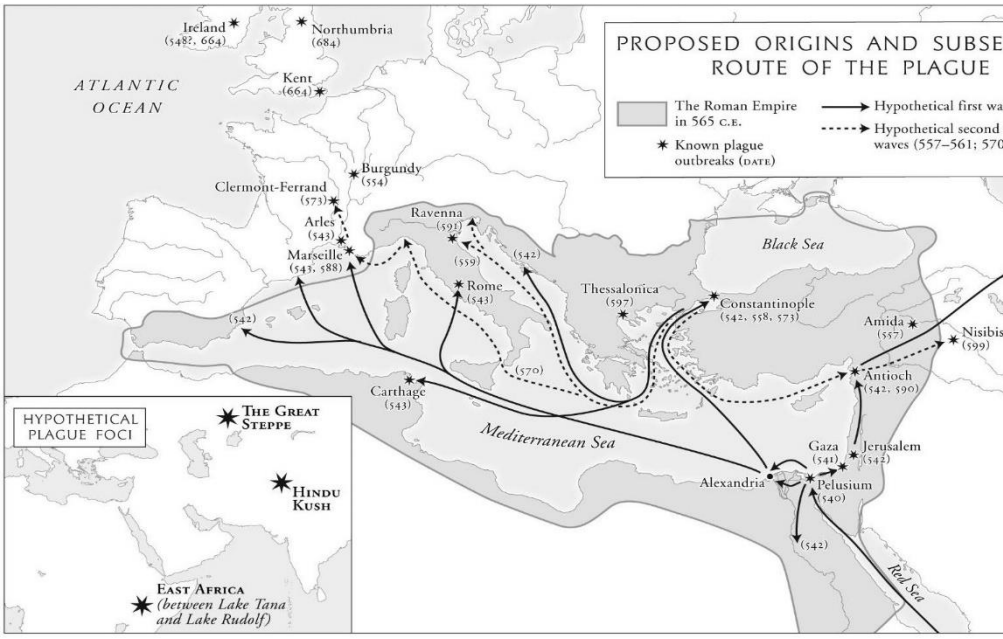
Vasiliev, Alexander, Bizans İmparatorluğu Tarihi c.I, Çev. Arif Müfit Mansel, Maarif Matbası, Ankara 1943.

Varlık, Nükhet, "Tâun", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (40), 2011, ss.175-177.

Withington, J.A, A Disastrous History of the World: Chronicles of War, Eartquakes, Plague and Flood,Piatkus, Great Britain 2008.

Whitby, Mary, "The Great Chronographer and Theophanes", BMGS,VII, 1982-83,

EKLER

Harita 1: VI. yüzyılda veba salgınlarının yayılma alanları.

Resim 1: Justinian vebası

Kaynak:http://www.romeacrosseurope.com/wp-content/uploads/2016/12/Yersinia-pestis-and-its-carrier-the-rat-help-bring-down-Constantinople..jpg Erişim tarihi: 25.07.2018.

Resim 2: Hıyarcıklı Vebaya yakalanmış insanlar.

Kaynak:http://www.romeacrosseurope.com/wp-content/uploads/2016/12/Artwork-portraying-Justinian-Plague.jpg

Erişim tarihi: 25.07.2018

Resim 3: Justinian vebasında İstanbul sokakları.

Kaynak: http://www.romeacrosseurope.com/wp-content/uploads/2016/12/The-Red-Sea-and-the-Port-of-Clysma-possible-gateways-for-Justinians-Plague..png

Erişim tarihi: 25.07.2018.

Kroniklerde VI.-X. Yüzyıllarda Veba Salgınları

M.541 Dimyat şehrinin doğusunda yer alan antik bir liman şehri olan Pelusium'da yaşayan Mısırlılar arasında veba salgını başlar.

M.542 Mayıs	Veba İstanbul'a Ulaşır ve 4 ayın sonunda neredeyse Şehir Nüfusunun dörtte biri yok olur.
M.555 Aralık	İmparatorluk genelinde bir veba salgını yaşanır ama İstanbul ve çevresine uzanan bir etkisi olup olmadığı hakkında bilgi yok.
M.556 Mayıs	555 Aralık'taki yeri belli olmayan veba salgınından 5 ay sonra İstanbul'da büyük bir kıtlık yaşanır. Halk yiyecek ekmek bulamaz.
M.558 Baharı	542'deki büyük salgından 16 yıl sonra Veba tekrardan İstanbul'a geri döner. 6 ay süren bu salgında da çok sayıda insan yaşamını yitirir.
M.560	Anavarza, Kilikya ve Antakya civarında büyük bir salgın yaşanır.
M.607	Tam yeri belli olmayan bir veba salgını ve büyük bir kıtlık yaşanır.
M.608	Yeri belli olmayan yine salgın yaşanır.
M.671	Mısır'da bir veba salgını yaşanır.
M.675	Suriye ve Mezopotamya'da veba salgını yaşanır.
M.683	Suriye'de büyük bir veba salgını yaşanır.
M.697	İmparatorluk genelinde bir salgın yaşanır ama etkisi sınırlıdır.
M.698	İstanbul'da 4 Ay süren Bubonik (Hıyarcıklı) veba salgını yaşanır, çok sayıda insan yaşamını yitirir.
M.725	Suriye'de veba salgını yaşanır.
M.732	Suriye'de büyük bir veba salgını yaşanır ve çok sayıda insan ölür.
M.745	Bu defa Sicilya'da başlayan salgın Ege adaları üzerinden İstanbul'a ulaşır. 542 yılındaki salgından sonra İstanbul'un gördüğü en büyük salgındır. Mezarlıklarda yer kalmayınca cesetler sürülen tarlalara ve boş sarnıçlara doldurulur.

Bizans Tarihi Kaynaklarına Göre VI. –X. Yüzyıllarda
İstanbul'da Görülen Veba Salgınları

M.755 Veba sonucu azalan şehir nüfusunun yerine konması için Ege adaları ve farklı noktalardan çok sayıda insan nüfusunu kaybeden İstanbul'a nakledilir.

M.959-963 Krabra (κράβρα) denen ve hayvanlar arasında etkili olan sığır vebası salgını yaşanır. İstanbul ve çevresine etkisi hakkında bilgi yoktur.